

II.1.a. Vaizduotė ar protas? René Dekartas (René Descartes)

Dabar apžvelkime dalykus, kurie paprastai laikomi lengviausiais pažinti ir kuriuos manome geriausiai pažįstą, būtent matomus ir liečiamus kūnus, bet ne kūnus apskritai, nes bendrosios sąvokos paprastai esti kiek miglotos, o kokį nors paskirą daiktą. Pavyzdžiui, paimkime gabaliuką vaško, išimtą ką tik iš avilio, dar nepraradusį medaus skonio ir išsaugojusį kvapą gėlių, iš kurių buvo surinktas. Jo spalva, forma, dydis yra akivaizdūs. Jis – kietas, šaltas, tąsus, suduotas suskamba. Pagaliau jis turi visus požymius, iš kurių galima pažinti kūną.

Tačiau, taip kalbėdamas, priartinsiu jį prie ugnies, ir jame likęs skonis pranyks, kvapas išsisklaidys, spalva pasikeis, forma dings, apimtas išsiplės, vaškas virs skysčiu, įkais, pasidarys lipnus, begarsis. Ar tai bus tas pats vaškas? Reikia pripažinti, kad taip. Niekas tuo neabejoja, niekas negalvoja kitaip. Ką gi buvo galima aiškiai žinoti apie šį vaško gabalą? Žinoma, tai negali būti niekas iš to, ką pastebėjau pojūčiais, kadangi visa, ką galima paragauti, pauostyti, pamatyti, paliesti, išgirsti, kinta, nors vaškas liekas vašku. Galbūt buvo taip, kaip aš galvoju dabar, būtent, kad vaškas nebuvo nei medaus skonis, nei malonus gėlių kvapas, nei blyški spalva, nei forma, nei garsas, o tik tai kūnas, kurį truputį anksčiau įsivaizdavau viena juntama forma, o dabar – kita. Bet ką gi, tiesą sakant, aš įsivaizduoju, taip jį suvokdamas? Atidžiai patyrinėkime, kas liks, jei atmesime visa, kas nepriklauso vaškui. Aišku lieka kažkas tįsaus, lankstaus ir kintamo. Bet kas yra „kintamumas“ ir „lankstumas“? Ar tai, kad įsivaizduoju, jog šis apvalus vaško gabalas gali virsti keturkampiu, o iš jo – trikampiu? Žinoma, ne, nes žinau, kad jis gali turėti daugybę tokių pakitimų. Aš net negalėčiau įsivaizduoti šios daugybės. Vadinasi, ir manasis vaško supratimas nėra vaizduotės padarinys. O kas yra „tįsumas“? Gal jis taip pat nežinomas? Juk prie didesnės šilumos vaškas tirpsta ir užverda, jo apimtis vis didėja ir didėja. Todėl aiškiai ir teisingai taip ir nesuprasčiau, kas yra vaškas, jei negalvočiau, kad mūsų tiriamas gabaliukas tįsumo atmainų gali turėti daugiau, negu aš galiu įsivaizduoti.

Tad reikia sutikti, kad vaizduotė taip ir nepadės man suprasti, kas yra vaškas. Tai gali padaryti tik protas. Galvoje turiu šį konkretų atvejį. Kai kalbame apie vašką apskritai, tai matyti dar akivaizdžiau. Koks gi tas vaško gabalas, kurį galima suprasti tik tai suvokimu, arba dvasia? Žinoma, jis toks pat, kokį aš jį matau, lyčiu, įsivaizduoju, pagaliau toks, kokį aš jį maniau esant iš pat pradžių. Reikia pažymėti, jog supratimas apie vašką – ne regėjimas, ne lytėjimas, ne vaizduotė ir niekada nebuvo tuo, nors anksčiau man taip ir atrodė. Jis yra tik tai proto žvilgsnis, kuris gali būti netobulus ir miglotas, kaip buvo anksčiau, arba aiškus ir ryškus, kaip yra dabar, žiūrint, kiek dėmesio skirsime tam, kas šį supratimą sudaro. [...]

Kada aiškiau ir tobuliau suvokiau, kas yra vaško gabalas: ar tik jį išvydęs ir taręs, jog pažįstu jį išoriniais pojūčiais, arba, kitaip sakant, nuovoka (kaip tie pojūčiai yra vadinami), t. y. sugebėjimu įsivaizduoti, ar dabar, išsamiai ištyręs, kas yra vaškas ir kaip jį galima pažinti? Aišku, būtų juokinga tuo abejoti. Kas gi aiškaus buvo pirmajame suvokime? Kas buvo jame, ko savo pojūčiais nesuvoktų ir gyvulus? Bet kai aš

atskirių vašką nuo išorinių formų ir, tarsi jį nurengęs, tiriu visai nuogą, tai, nors mano sprendime dar gali pasitaikyti kokia nors klaida, darosi aišku, jog vis dėlto aš negaliu jo suvokti be žmogiškojo proto.¹

J. Baranova, T. Sodeika Filosofija: žmogus XI-XII kl., Vilnius, Tyto alba, 2002.

¹ Dekartas R. *Metafiziniai apmąstymai* // Dekartas R. *Rinktiniai raštai* / parengė R. Ozolas. V., Mintis, 1976, p. 174–176. Iš prancūzų kalbos vertė P. Račius.

